

ПЕТРО ВОЛИНЯК

ПІД КИЗГУРТОМ

ОПОВІДАННЯ

ВИДАВНИЦТВО „НОВІ ДНІ“
ЗАЛЬЦБУРГ 1947

ПЕТРО ВОЛИНЯК

ПІД КИЗГУРТОМ

ОПОВІДАННЯ

ВИДАВНИЦТВО „НОВІ ДНІ“

ЗАЛЬЦБУРГ

1947

Друкарня В-ва „Нові Дні“
Наклад: 2.000 прим.

I.

Розважався Павло цим поїздом — дуже він йому кволим здався. Особливо, коли паротяг зупинявся і сердито чмихав, не маючи сили тягнути поїзд. Тоді злавив він з вагона, йшов за колію й дихав вогкою прохолодою казахстанського степу, що тисячами ірисів і тюльпанів, вдивлявся в цю тиху й лагідну квітневу ніч.

Молочно-сивою примарою стояли тумани над степами, а поверх їх, на темно-синьому обрії сходу, привидами манячили сильвети Кизгурту*).

Все це було таке свіже й нове, що Павло почував себе наче п'яний. Він не міг спати — втоми не було: кожна жилка і нерв пружилися й дзвеніли, ніби струни величезного і могутнього інструменту. Озивалися в душі й силою сонячною в мозок дзвонили.

*) Кизгурт — (досл. дівочі груди). Назва двох стрімких гір у південному Казахстані.

Відчував це і тишився з того. Тишився, що жив разом з цією незайманою ще природою. Вона збуджувала в ньому правічні відчуття, очищувала його душу й розум від бруду цивілізації.

Ще тишило його те, що цей чужий і ворожий йому степ при першій зустрічі з ним став близьким і рідним. Здавалося, що був у своїх степах сьогодні.

Це так захопило його, що він почав співати.

„Ой, гук, мати, гук,
Де козаки йдуть.
І веселя та доріженька.
Куди вони йдуть“...

Не співав, а пісню з степами розмовляв, до землі озивався.

Захопився так, що не помітив, як поїзд рушив. Швидко підбіг до колії, але паротяг набирав темпу і поруч його був уже задній вагон. Мусів пробігти, щоб ученитися за поруччя і скочити на східці.

Коли захеканий підвівся й ступив до освітленого відкритого тамбуру, то раптом став, вражений несподіванкою: гарна, червонощока дівчина, з відкритою рукою косою стояла перед ним і грайливо посміхалася до нього.

По хвилевій павзі перша озвалася:

— Що, молодче, нагулялися?

Легка, але виразна іронія чулася в її словах.

Павло хотів розсердитись, але кинув очима на дівчину й зустрівся з щирими й веселими синіми очима, які дивилися на нього з такою радістю і невимушеністю, що зніяковів від свого наміру, який ще хвилину тому виник у нього.

Ніяково посміхнувся і сказав:

— Цей поїзд дає змогу ходити на прогулянку...

— Так, — відповіла дівчина, — то правда. Є такі місця в горах, що подорожні злязять та йдуть полонинами поруч поїзда, але на цьому перегоні небезпечно так робити.

Зупинилась і додала по хвилі:

— Та не буду вас переконувати, бо ще декілька секунд і ви самі переконалися б у тому, бо мали б лишитися і доганяти мене.

— Вас? Чому ж саме вас? — запитав, трохи нервуючись, трохи дивуючись, Павло.

Його дивувала і, якимось непомітно для самого себе, дратувала її невимушена жвавість і впевненість.

— Що це за тон? — дивувався в душі. Але дівчина ніби помітила його роздво-

ений настрої. Вона глянула на нього своїми грайливо-іронічними очима, посміхнулася й запитала:

— Чи ви гніваєтесь, що так говорю з вами? О, не треба мене запевняти, що ні. Я бачу це з вашого войовничого погляду. Я переконана, що ви ладні знищити мене за мою розв'язність. Всі українці так думають, коли вперше стрічаються з сибірячками.

— Звідки ви бачите, що я українець? — майже злісно запитав Павло.

— З вашого симпатичного обурення.

— Ну, це вже справжнє кацапське нахабство! — подумав він.

Подумав, але не сказав нічого. Лише витяг цигарку, нервово, але повільно покрутив між пальцями й закурив. Навіть відвернувся від неї.

А дівчина невгавала. Підійшла до нього і вже іншим тоном, щиро і глибоко якимось, заговорила:

— Хвилюєтесь? Обурюєтесь? Не треба! Я не маю наміру вас образити. Я теж хахлушка.

Ніби приском сипнула на Павла.

— Якийсь непотріб, а сміє ставити себе поруч його та ще й хахлушкою величає себе!

Повернувся круто до неї і хотів рішу-

че урвати це небажане знайомство. Але глянув і замовк на півслові. Замовк, бо перед ним уже не була ота задерикувата русявка. Ні, не вона стояла перед ним, а зовсім інша: тиха і ніжно-задумана.

Стояли отак, дивлячись одно на другого, і дивом дивувалися з настроїв своїх, ніби самі себе питали:

Вона: Чого я кпила з нього?

Він: Як я міг гніватись на неї?

А тим часом паротяг аж захлинався, а все швидше й швидше тягнув декілька вагонів цього невеликого поїзда. Залізниця кривуляла вгору понад течією невеличкої, але прудкої річечки Бадам.

Виглянув Павло з вагону, подивився за рухом поїзда і промовив, ніби сам до себе:

— Скоро й приїдемо, мабуть.

— А куди їдете, як що можна знати те? — запитала незнайомка.

— До Чимкенту.

— Звідки?

— З України. Ви ж самі казали, що пізнали це з мого обурення тим, що ви мене хахлом, а себе хахлушкою назвали.

— Так. Знаю, але ж Україна велика.

— З Києва, — пояснив і замовк.

Стояли і думали. Кожен своє і по-своєму.

Він:

Мовчки вслухався в гомін води Бадамової, що виразно шуміла праворуч поїзда.

А вона? Тиха й лагідна дитинно дивилася на його і дизувалася, радіючи:

— З самого Києва? Це дуже цікаво. Хотіла би бачити це місто. Старе воно. Мабуть старіше, за ці степи прадавні.

Сказала й замовкла. Дивилася в простір. Ніби там у степах, передранковою імлою посріблених, давню мрію побачила. Ту, що ще з материних грудей несвідомо висмоктала.

Її очі, тим видом дивним затуманені, відчували смуток і радість одночасно. Як ніжні пелюстки ірисові в степу були вони.

Павлові здавалося, що він уже знає цю дівчину. Ніби зустрівач її десь давно-давно, ще в дитинстві. Розмовляв з нею, любив її...

Коли?

Давно. Не пам'ятає коли, але знає: давно... Давно...

Не зчувся, як вона полонила його, як він уже зумів усе розказати їй: хто він, звідки, куди й чого їде.

Розказав, як якийсь підсвідомий голос душі кликав його в ці невідомі азійські простори. Розповів, як двоїлася душа його:

Азія і Європа. А вона, — ясна і чиста, з очима затуманеними, як сон-трави квіт, — слухала його розповідь і мовчала.

Мовчала. Лише груди її розмірено здіймались, та на напіврозкритих, вогких від уваги, губах цікавість стояла. Гостра і виразна: як у дитини, що першу казку слухає...

Не помітили, як зупинився поїзд. Зупинився, як думка, що до мети прийшла і стала.

Тоді сказала вона:

— От ви й приїхали. А де ж ваші речі?

— У вантажному вагоні, — відповів він.

— То підіть і заберіть їх.

— А ви?

— А я поїду далі.

— Далі? — з тривогою й жахом запитав — Куди ж далі?!!

Десь ділася ота ніжна і щира дитина. Перед ним виросла знову задерикувата русявка. Знову блиснули іронією й хитрощами її сині очі.

А він ніби прокинувся від сну і пізнав її такою, яка вона є справді.

Хотів крикнути люто:

— Як смів я так легковажно довіритись їй?!!

Відчула свою силу. Впивалася перемо-
гою. Підійшла до нього, взяла, як дитину,
за руку й повела з вагону.

Ішов і не опирався.

Ішов, бо то вона його кликала. Вона,
що вміла змінити себе, як зміняється степ
від пори року: то пишний і соковитий,
квітами — сльози і кров предків у сте-
пу! — укритий, то пустеля сіра і неви-
разна, як життя без любови всесильної...

Стояли коло вагону обое. Він — за-
смучений, як квітчастий килим, сокови-
тий, на який хмарка чорну тінь поклала;
вона — весела і грайлива, як калинова
китиця в саду, що до сонця всміхається.

Стояли й говорили:

Вона:

— Бувай здоров, Павле! Хай щастить
тобі на новому місці й новій праці.

Він:

— Але хто ти? Скажи, як зовуть те-
бе, дівчино хороша! Хочу ще бачити те-
бе колись.

Вона: (знову очі глузом глузували!)

— На всяке хотіння, хай буде терпіння.

Він:

— Не муч, не лякай. Прагну тебе, як
земля сонця весною.

Вона:

— Прийду до тебе, бо знаю, де ти бу-
деш, а тепер — прощай!

Поїзд:

Мов вирок суду несправедливий і нев-
благанний, свиснув.

Вона:

Підійшла до нього, руку стиснула й га-
рячими губами припала до його холод-
них вуст. Як сонце весняне пробуджену
землю цілує, поцілувала його.

А тоді? Пружно скочила до вагону, що
проходив повз їх.

За поруччя вхопилася й зчезла. Навіть
не глянула на нього. Не показала
більше.

Як привид прийшла до нього, опанува-
ла його, підкорила і зникла.

Заховався поїзд за горою. Лиш димок
прослався над степом хвилястим, квітами
й росами укритому. А Павло стояв і ди-
вився услід.

Пильно дивився, але не бачив нічого.
Не помітив навіть, що світало вже, що
білі тумани колихалися, сонце відчува-
ючи.

Але раптом ожив. Віра в очах спалах-
нула. Ні, не віра! То багрінь з-за гір про-
рвалася і надією в очі бризнула. Бриз-
нула і радістю на верхів'ях гір розси-
палась.

Загорілися схили Кизгурту. То сонце дівочі груди цілує. На добридень вітається...

II.

З'явився до головного інженера, пред'явив свій виклик на працю і сидів мовчки. Не знав, що казати, чого вимагати, хоч довгий час думав про це. Знав, що ним цікавляться, що тут, у далекій Азії, кожна нова кваліфікована сила може поставити свої вимоги й домагання, бодай в час оформлення на праці. Але сьогодні не міг нічого згадати. Дивився на чорнобородого спеца*), а в очах стояла вона: чиста і ясноока дівчина з довгими русими косами.

Дивився і ніби бачив її. Посміхнувся й подумав (ледве не проспівав):

„Руса коса до пояса,
В косі стрічка голуба“...

Інженер здивовано глянув на нього і сказав:

— Маєте дивний вигляд, товаришу Найдо.

*) Спец — скорочене спеціаліст, фахівець. Так за часів непу звали кваліфікованих фахівців. Іронія і клясова зневага була в цьому слові.

Ніби прокинувся від цих слів: знад хмар на землю став. Зніяковів трохи.

Головний інженер помітив це й намагався усунути ніяковість.

— То нічого! — промовив. — Розумію вас, товаришу Найдо. Така довга дорога, така безліч нових вражінь. Адже ви вперше в Казахстані?

— Так, — відповів Павло. — Вперше...

Хотів сказати, що вперше побачив її, але спохватився, спустив очі й замовк.

Головний інженер, побачивши його розгубленість і переконавшись, що він на серйозну розмову не надається, порадив йому піти до готелю, замовити собі ліжко на ніч, подбати про постійне приміщення, а тоді прийти на розмову про працю.

Розмовляв з ним лагідно, давав десятки всяких практичних порад, бо звик до того, що всі ці європейці в перші дні свого перебування в Азії почували себе так, наче вони раптово перенеслися з двадцятого сторіччя в часи доісторичні.

Подякував і вийшов. Ішов вулицями Чимкенту*), втішався весною, теплим сонячним днем, але все це — і місто, і но-

*) Чимкент — досл. зелене місто. Губерніальний центр у південному Казахстані.

ві люди в оригінальних строях, і оця пишна зелень кара-агачів*), і південне сонце, що щедро цілувало землю, і оті засніжені гори, що сріблом грали від його променів, — здавалися йому нереальними. Ніби в казці, чи в кінофільмі бачив це все.

Так пройшов перший тиждень. Почав звикати до нових умов. Сяк-так улаштувався з мешканням, ходив на працю. Намагався вгадати район, куди краще було б їхати на літо працювати.

Помітив нову рису в своїй поведінці. Гостро відчував, що він українець і хоч змушений був вживати російської мови в розмовах, помічав, що всі ставляться до нього якимось особливо, як до чужинця.

Багато з його колег дивувалося, що він має якісь особливі риси, які властиві його народові. Більшість з них була певна, що Україна — це лише край Росії, що нема жодної ріжницї в людях. Близькі стосунки з Павлом переконали їх у хибності такого погляду. Це дивувало і вражало їх.

Павла дратувало це, а до того ще й

*) Кара-агач — досл. чорне дерево. Дерево з густим гіллям. Нагадує нашого в'яза.

підсилювало і так сильне почуття національної самотності й окремішності.

Непомітно для себе почав ставитись обережно до росіян і все більше й більше схилявся в бік корінних мешканців: до казахів і узбеків. Якусь симпатію відчував до них. Хотів вивчити їх побут, мову, пізнати душу цього народу.

Намагаючись пізнати край і народ, у вільні години виходив з хати і блукав по місті. Ось і сьогодні, іде вулицями і слухає, як весняне сонце бренить невидимими струнами своїми.

Іде і впивається запахами весняними. Слухає, як весна неповторний гимн сонцеві співає.

— Як добре тут! — думає.

І справді гарно. Таке високе небо, та синє, синє, а тополі на вулицях аж дріжать і пнуться до нього.

— Яке прекрасне дерево, оця тополя, — думав собі Павло. — Куди б не заїхав, а тополю побачив — і все, що зовсім чужим здавалося, стає рідним і близьким.

Так і оце місто. Дивиться на нього і щось спільне з Києвом бачить. Ніби дивиться з Шевченківського бульвару вниз, на захід (туди, звідки Богдан славою до

Киева кинув) і стає йому затишно й радісно в цьому чужому азійському місті.

Іде вузькими й кривими вуличками й не думає нічого. Не думає, але думок повна голова. Лиш неясні вони, бо рветься нитка думки, не тягнеться вона рівно й послідовно, а, отак, петлями якимись: то в один бік, то в другий смикнеться. Лише стрижень, мов кілок у воді, в затуманеній голові стоїть:

„Там тополі у полі на волі“...

А між тими тополями іде вона. В неї коси, як пшениця, а замість очей — озерця степові. Гарні й чисті. Здається, що дивляться вони і в повітрі сонце ловлять...

Зупинився. Рукою по чолі провів: до пам'яті себе приводив.

— Що за мана, а не дівчина! — подумав. — Ще справді закохаюсь.

Повернув назад. Йшов твердо і впевнено: почував, що по землі вже йде.

— Знайшов, з кого богиню робити... — Якась сибірська хахлушка, а не мадона, — подумав з притиском. Так виразно подумав, що аж губами ворухнув, особливо пом'якшуючи склад „лу“, на полтавський штиб іронічно вимовляючи.

Вирішив кинути думки про неї. Сам себе соромився за свою м'яккотілість. Шу-

кав пояснень такій ненормальності й знаходив їх. Знаходив на втіху і вдовolenня собі. Вирішив, що то подорож і нові умови знесилюють його. Лише тому він став такий чутливий і ця випадкова зустріч з дівчиною, яка мала декілька рис, що викликали симпатію, стала йому дорогою й милою.

Лише тому. Але чи варта вона тої уваги? Очевидно ні. Звичайнісінька подорожня зустріч у поїзді. Чи мало їх трапляється?

— Тримайся, Павле! — говорив сам до себе. — Оговтаєшся в нових умовах і будеш почувати себе міцно, не розкидатимеш від першої зустрічі.

Коротко кажучи, повертався з цієї чергової своєї прогулянки містом, цілком отверезівших: зовсім не думав про тополі й дівчат.

Ладнався завтрашнього дня почати нове життя: стати твердо на реальний ґрунт, почати працю, щоб заробити гроші й мати змогу в разі потреби переїхати до великого міста, хочби до Ташкенту.

* *

*

Уже сонце спускалось у золотаву куряву обрію, коли підходив до свого готелю.

Зупинився біля входу, повернувся на схід і дивився на гори засніжені. Червоно-гачкою наміткою кинуло сонце на них, а тут (на місто й степи) падала темно-синя густа ніч. Не надходила, а справді падала, бо впало сонце за обрій, і раптом щезла золота курява над містом. Пірнуло воно у сизо-синє море хвилястого казахстанського степу.

— „Сонце заходить — гори чорніють“, а тут навпаки: сонце заходить, гори палають, — жартує про себо Павло.

Постояв ще хвилюк і повернувся, щоб іти до своєї кімнати. Повернувся і... став, мов вибухом оглушений. Став, бо перед ним стояла вона. Аж очима кліпнув від несподіванки.

Чи не марииво це? — подумав.

Але ні, не марииво, а вона, ота дивна степова дівчина, образ якої женеться за ним. І тепер, коли здавалося, що втік від цього впертого переслідування, раптом знову — зустріч.

Вона:

Всміхається дитинно. З її очей теплий весняний вечір виглядав.

Він:

Дивиться на неї, ловить тепло очей її і знову в стан видіння повертається.

Сонце:

Тікає швидко. Лиш останній промінь на верхів'ях засніжених лишило.

— Ви думаете, що я випадково тут? — озвалася першою. Ні, я ще вдень у губзу*) заходила, щоб з вами побачитись, але мені сказали, що ви пішли до дому й дали цю адресу...

Прокинувся від цих слів. Підійшов і привітався.

Так просто й звичайно подала свою руку. Ніби давньому приятелю своєму. Знову перша заговорила.

— Правда, що часом люди, не зустрічаючись і не бачучись, дружать? Чи ви чули про таке? Чи думали про це?

Мовчав, бо не знав, що казати.

— Ні? — допитувалась вона. — А я після нашої зустрічі помітила це. Мені здавалося, що ми давні, давні й щирі приятелі з вами...

Так просто й щиро говорила, що не можна було ані дивуватись, ані гніватись, і тому він так само щиро й просто відповів:

— Чи ми давні, чи ні, але щирі. Є щось таке, що єднає нас...

*) Губзу — губерніяльне земельне управління.

— Але прошу до мене, — спохватився раптом, відчуваючи незручність, що не запитав її раніш.

— Ні, дякую. Я не піду до хати, бо не маю часу. Я лише так, на хвильку... Маю справу до вас.

— Яку? — здивувався.

— Хочу вас запросити до себе на свята. Я не знаю, хто ви: партійний, чи безпартійний, віруючий, чи безбожник, але маєте два дні першотравневих свят. Ви в чужому краю, без рідні, без товаришів, і навіть без добрих знайомих. Нудитесь будете. Приїздіть до Ташкенту. Я вам покажу місто, подивитесь на узбеків. То буде корисно й приємно.

Чи міг він відмовитись? Ні, бо здавалось, що сам Бог послав цю дівчину сьогодні до його, бо справді сумно було йому серед чужих людей.

— Добре. Приїду... Але де я вас знайду? Прошу дати адресу.

— Непотрібно. Виїдете о другій тридцятого квітня, о пів на десяту будете в Ташкенті, а я чекатиму вас на пероні.

Сказала і руку подала — прощатися хотіла. Тепла усмішка на гостру змінилася. Павлові здалося, що знову кпить вона з нього: навіть ніс її, кирпатий трохи, глузує з нього.

Якийсь сумнів здавив серце. А вона сміється:

— Тільки прошу з поїзда не злазити, по квіти, бо то не на гору, а вниз їхати, і поїзду вже не доженете...

Кинула ці слова й пішла швидко, швидко.

Він:

Стояв і дивився услід, відчував, що вечірня прохолода з засніжених гір в тіло вдарила.

Місяць:

Викотився зза схилів Тянь-Шаню і сміявся з розгубленості його.

А листя на тополях сріблилося і з місяцем про весну розмовляло.

III.

Ще з початком двадцятого століття лишило молоде подружжя Василя й Ганни Таланів рідне село над Орілло. Проміняли вони ясну й зелену Полтавщину на таке ж ясне, але сіре здебільшого, Семиріччя*).

*) Семиріччя — країна семи рік, по казахськи Джети-Су (сім вод). Південно-східна частина Казахстану, яку активно колонізували українці з кінця XIX і на початку XX сторіччя. Головне місто області Чимкент, що значить Зелене місто.

Василь Талан працював на залізниці, а Ганна господарювала дома й доглядала єдиної доньки, яка родилася в другому році їх побуту в новому краю.

Виростала Оксанка в Казахстані й не бачила навіть Полтавщини. Але від батька-матері говорити вчилася, то й зберегла собі оте м'яжке полтавське „л“, з материних грудей виссала мабуть співуче українське „і“. Хоч добре розмовляла поросійськи, але щось особливе, чуже було щось, у тій російській мові її.

Не бачила Оксанка України, але цікавість до неї велику мала. Невидимі нитки в'язали її з нею.

Хоч непогано жилося в Семиріччі, хоч звикли вже до людей і умов, але сют-тут та й згадається вона, ота ясна й світла Полтавщина, в родині Талановій. І так хотілося Оксанці бачити її! Особливо тоді, коли підросла вже, коли переїхали до Ташкенту, де вона дістала змогу, хоч два-три місяці, поки ще не закрили її, повчитися в українській школі ім. Шевченка.

Шкода їй було тієї школи, але що зробиш? Довелося кінчити російську де-

в'ятилітку*). Закінчила і вступила до САГУ**) на сходознавчий факультет.

Коли стрілася з Павлом, то була вже на другому курсі й їхала на практику в Киргизію.

Побачила його, пізнала, що він з України й зацікавилася. Бо так рідко стрічаються тут справжні українці. Лише раз один гурт студентів з Умані на екскурсію приїхав. З боку дивилася на них і заздріла. Такі гарні й щирі хлопці та дівчата! А співали як! Ще ніколи не чула пісень таких.

Особливо подобалась їй ота козацька. От і Павло її співав. Згадала Павлів голос і аж очі закрила. Ніби слухала його тенор м'який і чистий:

„Та перед себе,
Та вражих ляхів
Облавою пруть“...

Щось самотнє й велике відчувала в цій пісні. Відчувала, що лише людина, яка

*) Дев'ятилітка — дев'ятикласова школа, що за російською системою освіти (до реформи), була по всьому СРСР, крім України, де була „скрипниківська“, або українська система.

**) САГУ — Середньо-Азійський Государственный (державний) Університет (в Ташкенті).

має велику душу, цієї пісні співатиме. Тому й заговорила до нього.

Згадала свої розмови з Павлом і смішно їй робиться з розгублености його. Все сказав їй про себе, але навіть не встиг ні імени її, ні прізвища запитати. А вже й згоду дав до неї в гості прийти. Вперше помітила в собі такі великі жіночі здібності. Помітила й пишалася з них.

Згадка про те, що він так легко пішов за нею, надавала гордощів Оксані. Вона старанно готувала плян зустрічі, обмірковувала, що йому показати в місті, про що говорити з ним.

Довго думала, де примістити його: чи до себе закликати, чи в готелі кімнату замовити? Певна була, що батьки не суперечитимуть, бо цікавляться самі людьми, які тільки но з України приїхали. Одно лише турбувало: як Володя на те подивиться? Адже й він на свята повинен би приїхати.

Розуміла, що нема тут нічого поганого, що нема в нього причини гніватись, але все таки турбувалася трохи.

— Е, — махнула рукою. — Чи я чимсь зобов'язана Володі? Чи я щось обіцяла йому?

Заспокоїлась і пішла хідником полтав-

ським, картатим. Ніби зважилася на щось. Пішла, але зупинилася раптом. Згадала дружбу свою з Корольковим, ще з дитинства розпочату.

— Ой, чи ж щирі ми з тобою? — в простір дивлячись, прошепотіла.

Думала. Пригадувала. Щось чуже і во-роже душі своїй бачила часто в ньому: одно говорить — інше робить він.

Довго думала отак, але не могла сама зважитись на щось, тому й вирішила з матір'ю порадитись. Підійшла до неї, та якось ніяково було починати розмову. Відчула це мати й перша озвалася.

— Що, Оксанко, хочеш? Чого ти така несмілива сьогодні? Щось сталося?

— Нічого надзвичайного. Але... хотіла сказати вам, що я гостя матиму на свята...

Промовила й на матір питально глянула. Щось особливе побачила мати в тому погляді. Відчула, що гість цей відрізняється від інших, що він для Оксани є щось таке, що заставляє її думати й хвилюватись. Не було ще таких гостей у неї.

Та не виявила цього мати. Рівним голосом сказала:

— То добре. Казали колись старі люди: гість у хату — Бог у хату.

— Так, мамце, але справа не в тім. Гість той здалека. В Ташкенті не має ні-

кого, і я думаю, що зробити: чи примістити його в нас, чи замовити місце в готелі?

— Як вважаєш. І так добре, і так не зле, — відповіла мати. — Як хочеш, так і зроби.

Відійшла від матері, стала коло вікна й задивилась на могутній кара-агач, що розкинув своє рясне гілля майже на все подвір'я. Дивилась і думала: яке мудре й могутнє дерево! Використовує кожен промінчик сонячний. Не допускає його, щоб на землі змарнувався — всю силу сонячну своїм листям випиває...

Постояла хвилину, а тоді наче прокинулась. Підійшла до матері і сказала твердо:

— Піду до „Регіни“ й замовлю кімнату. Там він себе вільніше почуватиме.

— І я так думаю, — відказала мати. — Але цілий день у нас буде.

— Най і ми з батьком твого гостя побачимо, — додала посміхаючись.

— Побачите, побачите! — відповіла весело Оксана. — Але не смійтесь, бо він дивний трохи, — кинула, беручи течку і вирушаючи з хати.

...Ішла бадьоро, голову гордо тримаючи. Ніяковість і сумніви розвіялись. В душі були ніжність і світлий спокій. Ніби

Хорс прадавній з берегів Дніпра-Славути своєю життєдайною силою на неї бризнув.

Ішла Оксана вулицями Кам'яного Міста*), а воно всміхалося до неї, відкривало свої груди, мовби кликало:

— Ходи до мене й життям упийся...

Стала на трамвайній зупинці. Заходило сонце. Життя завмирало в старому місті. Східний спокій спускався на нього. Ось він синім серпанком сповиває місто. Оксана бачить його і стає тоскно їй: душа світла й радості хоче.

Раптом з сусідньої вежі, що над мечеттю знімалася, високим тенором заголосив мулла:

— Алла-а-а, ій-е-е-е!

— Ніби за сонцем плаче, — подумала Оксана.

Тоді рушила й пішла, трамваю не дочекавшись. Ішла, зосередженість і рішучість на обличчі ясному несучи. Ніби по сонце своє йшла вулицями широкими.

— По сонце йду. І дістану його. Навпевне дістану.

То очі говорили Оксанині, в синій простір вдивляючись.

*) Кам'яне Місто — по-узбецьки Ташкент. Головне місто Середньої Азії.

IV.

Велика радість опанувала Павла. Радість спочинку після праці. Почував, що зробив усе, що мусів зробити, знав, що сповнив свій людський обов'язок. Вийшов з кімнати, глянув на світ і дивувався: який він радісний і квітучий! Ні думати, ні журитись, ні турбуватися про щось, а лиш — жити.

— Жити! — говорило все ество Павлове, коли він вийшов з готелю й глянув на місто, залляте сонцем і блакиттю.

Ішов до станції. Але де там ішов! Плив, а не йшов! Мов лебідь синіми водами якогось казкового озера, плив Павло просторими вулицями. Було так легко й весело, що інколи йому хотілося відірватися від землі, махнути руками, як крилами, і, трохи пролетівши, плавко спуститися на якомусь перехресті вулиць, щоб ще більше бачити й відчувати радість життя.

Чи думав він про Оксану тоді? Хто зна... Не думав і думав. Світ бо увесь для нього — Оксана, а Оксана — весь світ: і сонце (життєдайне джерело невичерпне!), і сине небо (безодня життєва!), і зелень та квіти (радість і сльози людські на землі!..).

Весняно-радісний настрій підсилювався ще тим, що коло квіткової каси нікого не було, і Павло зовсім вільно (без нудного стояння в черзі) взяв квіток і вийшов на перон. Здавалося, що все йде назустріч: ніщо не порушувало того святково-спочинкового настрою, який ще зрання був у нього.

А ось і поїзд! Весело чмихаючи зупинився коло вокзалу й байдуже викинув з себе два-три десятки різномастих мандрівників і так-же байдуже втягував до себе знову ж два-три десятки таких само різноманітних і різноплеменних подорожніх.

Петро заходив останнім. Зайшов і зупинився на східцях. Двічі вдарив дзвін, а тоді (абсолютно традиційний!) свисток головного кондуктора, знову (ще традиційніший і ще миліший для подорожуючих!) гудок паротяговий і... поплив поїзд по рейках, сонцем зм'якшених.

Радісно чмихав паротяг, ніби з часом навипередки мчучи, а біленькі хатки (і тополі з ними) тікали на схід, довгі тіні вперед простягаючи.

— Чудово! — майже вголос подумав Павло й пішов до вагону.

Зайшов до першого переділу й зупи-

нівся. Враз щез його благодатний настрій: бруд людський очі заплямив.

Якийсь молодик — в синьому вбранні і сірім „кепі“, у штанах „в дудочку з кантиком“, з якоюсь яскравою краваткою на шиї — розсівся на цілій лаві, поклавши ліворуч і праворуч себе по валізі, і нізачо не хотів пустити на цю лаву старого кочовика-казаха, що з усієї сили намагався втлющити свої куржуми*) на одну з валіз.

Павло бачить, як пташино-гостре печене обличчя молодикове, то синіє, то червоніє від люті. В очах, що невеличкими вугликами блищать зпід маленького лобика, горить люта ненависть до жовтого раба, що повстає на білого пана.

— Фу, який півник великодержавний, — думає Павло. — А ще й „КІМ“**) на грудах носить...

В цей час власник Кім'у, сірого „кепі“ і сорокатої краватки не витримує „ту-

*) Куржуми — дві торби на одному шматку тканини (часто-густо з килима), що в Казахстані є звичайно вживаним посудом для транспортування дрібних речей. Вони перевіщуються через коня спереду, чи ззаду сідла.

**) КІМ — комсомольська відзнака (комуністичний інтернаціонал молоді).

більного нахабства“ і, мов розлючене щеня, кидається до кремезного і спокійно впертого казаха.

Павло миттю робить крок, ловить в повітря занесену руку розлюченого молодика і, скрутивши її, садить його на лаву.

— А ви хто такий? — вигукує сторопілий від несподіванки молодик.

— Павло Найда! — спокійно відповідає Павло.

Той дивиться і хвилину-другу не знає, що відповідати. А тоді, спохватившись, кинув люто:

— А мені наплювать, що ви Найда. Я теж можу назвати себе: Владімір Корольков...

— Дуже мені приємно познайомитись, — іронічно вклоняючись, говорить Павло.

— Не в прізвищах справа, а чого ви тичете свого носа до чужого проса? — уже трохи спокійніше, але все таки люто, кричить молодик.

Врешті Павло не витримує і з сарказмом відповідає:

— „Потому, что у нас,
Каждый молод сейчас,
В нашей юной,
Прекрасной стране“,

а ви, држе, „кім“ носите, а казаха за людину не вважаєте. А я — „шпана безпартейная“ — червоніти мушу за вас...

— Подумавш... — почав молодик, але замовк. Очевидно вирішив, що суперечка не буде вигідна. Мовчки взяв свої валізи, поставив впоперек лави й сів у куті.

Павло оглянувся назад і побачив веселі обличчя казахів, що сиділи на протилежній лаві. Вони посхвачувались і запобігливо звільняли йому місце. Очі їх сяяли радістю, а язика говорили захоплено:

— Джакси адам! Чок Джакси!*)

Сів коло вікна й дивився у степ. Не хотів бруду людського бачити. Святкового настрою як не було. Не міг заспокоїтись. Цигарки з кишені витяг і закурих.

Коли поїзд, виїхавши з поливних районів, докотився до сухого богарного степу**) і зупинився на великій вузловій станції — вийшов Павло з вагону. Ходив по пероні й не мав наміру повертатися до того вагону, де був: дуже вже сприкрилось йому дивитися на насупленого Королькова і якомсь неприємно було

*) Добрий чоловік! Дуже добрий!

**) Богарн — неполивні землі, напівпустеля (узбецьке).

почувати на собі захоплено-услесливу, хвальну увагу казахів. Дуже вони запобігали перед ним. Не любив він сам бути нижчим, але не любив і тих, які прищувались перед ним. Щось рабське, негідне людині, бачив у тому.

А тимчасом ударив дзвінок, і Павло скочив на східці першого-ліпшого вагона, який був перед ним. Поїзд рушив. На схід пішов тепер. Тікав від зорею вечірньою зашареного заходу, щоб сховатися в горах, синьо-залізною пеленою вечірньою закритих.

Почував, що скоро вже зупиниться поїзд на кінцевій станції. А там чекає вона. Подумав і злякався: як же зовуть її, хто вона? Аж тепер опам'ятався, що не знає нічого, хоч сам цілком довірився їй. Соромно стало за себе. Ще не відчував себе ніколи таким слабим і неуважливим. Знову питання свердлило мозок:

— А що, як то все жарт? А що, як вона сміється з нього?

Вирішив, що як тільки зустріне її ще раз (якщо справді чекає його на станції), то вже не пустить її так: все розпитає, все з'ясує.

Але знову сумнів: а як вона така, як отой Корольков, що з ним „милу та лю-

бу розмову“ мав у вагоні? Але ні, не буде так. Не може бути такого, бо щось велике і гарне буває часом в очах її.

Снуються думки в голові Павловій, а поїзд мчить назустріч ночі, що зі сходу на степи сунеться. Ніби злість якусь має цей поїзд, так біжить швидко. Раптом крутий поворот і Павло знову побачив буйну рослинність, якусь річечку і станцію між високими тополями.

— Келес, — подумав. — Вирвалися з пустелі, знову життя починається...

Хвилевий спочинок для паротяга і знову божевільні перегони з часом.

Виглянув у вікно й побачив, що небо вкрите світляною курявою вогнів великого міста.

— Врешті! — зідхнув Павло.

Коли паротяг, відсапуючи важко, зупинився перед вокзалом, вийшов на світлом залитий перон і зупинився, гірко посміхнувшись.

— Оце так умовились! Попробуй знайти її в цьому морі людей. Хоч би й була тут, то де ж то видано побачити її.

А на станції клекотіло, як у вулику. Все квапилось, бігло, кричало. Заплутався в натовпі й не знав, що робити: дивився на всі боки, але не було й натяку на її присутність.

Хотів виходити вже до міста, але раптом почув, що хтось узяв його за рамено. Оглянувся: незнайомий чоловік років сорока, кремезно збудований, з круглою головою й невеличкими (під лобом) очима, виразно глянув на нього й спокійно промовив:

— Ваші документи? На кого чекаєте?

Обурився, не розуміючи:

— А вам яке діло до того?

— А ви спокійніше. Я — агент ГПУ. Прощу зі мною, — відповів і став набік, пропускаючи його вперед.

Хотів іти, коли несподівано з'явилась вона. Взяла його за руку й потягла до себе. Агент, що йшов поруч захвилювався і, підійшовши до неї, промовив:

— Гражданка, вам чого потрібно?

— Не „чого“, а „кого“! Ось його: Павла Найдю, що я його вже чверть години шукаю на пероні.

— Он воно як? А я думав, кого то він ловить очима! — сказав агент.

— А ви його добре знаєте, цього громадянина? — запитав він, пристально дивлячись на Оксану.

— Добре, добре! Колись учились разом, — відповідає Оксана.

Але це не зовсім переконув агента, і

він перевіряє документи обох і аж тоді відходить набік.

Удвох на спорожнілому пероні лишилося.

Вона:

У вічі заглядає йому. Тепло з очей своїх випромінює.

Він:

Не вірять їй — роздвоєність і сумнів печать на обличчі його поклали.

Стояли так хвилину, другу, а тоді Оксана (перша):

— Сумнів маєте? Не вірите?

— Так.

— Завтра розкажу все, а тепер ходімо.

Під руку взяла й повела. Підвела до чоловіка, що стояв, розклад поїздів розглядаючи, і промовила:

— Знайомтесь. Це, Володя, мій гість, якого я чекала, а це (до Павла говорила) факультетський товариш мій...

Переглянулись:

— ???!

— ???!

Кров у голову вдарила, коли пізнав цю краватку сорокату. Глянув зневажливо, голову догори піднявши, і мовчки пішов.

Вона:

Не розуміла нічого, але тривога на обличчя її, мов хмара градова насунула.

Насунула й тепле проміння в очах знищила, знівечила.

Та це на мить одну. Силою з очей, мов блискавкою з хмари, викресало.

— Чекай мене тут, — до Володі кинула і пішла.

Пішла й догнала його. На виході з двірця догнала.

— Не тікайте!... — промовила.

Глянув на неї. В очах силу побачив. Велику силу й благання жіноче велике:

— Не квапся!... — говорили очі її.

Ішли мовчки, а тоді на візника, що на передку дрмав нагукнула.

— Готель „Регіна“! --- був наказ її.

Квит на кімнату Павлові дала, а сама лишилася. Лиш промовила:

— Надобраніч! Завтра прийду... Рано ще...

Візникові вслід подивилася й пішла. Ішла в двірць. Голову рівно тримала. Думала. І ті думи на чолі глибокою рисою позначились.

Володя назустріч вийшов. Глянула на нього, а він (очі в землю стрілили) — мовчав.

— Щож, розкажуй! Усе тільки...

Ішли поруч. Тихо й лагідно. Звичайною ходою йшли спорожнілими вулицями міста великого...

Розмовляли йдучи. Не цікава їх розмова була, бо то сила сонячна з мертвим стовбуром стикнулася, не оживити його...

V.

Прокинулась рано. Коли перший промінь сонячний несмілим зайчиком на підлогу її кімнатки скочив — була на ногах уже. У вікно відкрите глянула. Впивалася повітрям свіжим. Міцний запах жасміновий у повітрі ловила.

Взяла гребінь, довгі коси чесала. Впевненість упарі з ніжністю в м'яких руках її почувалася. Були її очі спокійні й лагідні. Поважність у погляді була. Не було й натяку на задерикуватість, яка настрій Павлові роздвоювала. Ніби виросла й постаріла за ніч. Навіть ніс її (слов'янський з невиразними лініями), догори піднятий трошки, споважнів якось.

Другу косу заплітати кінчила, коли мати зайшла.

— Що це ти, Оксанко, рано так схопилася? — запитала.

— Хочу думати, мамцю. Боюсь, що вдень люди ногами по мріях моїх ходитимуть...

— Ох, і мудро ти говорити стала!... Чи не занадто вчено?

І пішла мати. А дочка через вікно в горідчик скочила, барвінку й м'яти вирвала, а тоді зайшла до кімнати барвінок хрещатий, зелений, з квіточками синіми, як очі її, в косу вплітала. Місця собі не знаходила: чогось великого і неповторного хотілося. Якийсь химерний настрій мала. Згадала пісню весільну, якої від матері ще змалку навчилася. Стала перед дзеркалом, подивилася на себе, а тоді повернулася, і озвалася земля рідна співом дивним в голосі Оксаниному:

„Ой сосонка манесенька,
Літо й зиму зелена,
Наша дівчина
Була в п'ятницю весела“...

Щось велике в душі озвалося. Велике, як Земля, як світ увесь.

„Наша дівчина
Була в п'ятницю весела“...

— повторила Оксана й замовкла. Замислилась.

— Чи не є це атавізм? — подумала.— Тож не була я там, не бачила землі своєї, ні сонця свого не пила на ній, але чую їх...

Хтось постукав у двері. Покликала. Зайшов Корольков.

— Вітаю з святом! — промовив.

Питально глянула на його:

— З яким саме, Володя?

— Відомо з яким: з святом міжнароднього пролетарського дня праці, з першим травнем...

— Ага... Дякую. А я думала... — і замовкла. Розчарування на губах застигло. Застигло, як легка тінь хмарки, що на світло-шовковому килимі житнього лану, що квітуче, зупинилась.

Здивований погляд кинув на обличчя Оксані Володя:

— А хіба сьогодні ще якесь свято є?

— Скажи, чи ти маєш іще якесь свято крім (буду говорити одверто) наказаних урядом, чи партією?

— Себто, які свята ще? Релігійні? Тиж знаєш, що...

— Ні! — перебила Оксана. — Не про те я питала. Але чи ти зрозумієш мене? Ну, от скажемо, чи ти можеш відчувати біль і тугу за тим, чого ти ніколи не бачив і не знав?

— Я таки не розумію тебе сьогодні, — сказав трохи ніяковіючи Володя.

— Ну, от твої батьки, діди, прадіди, і пращури навіть, прожили свій вік на Во-

логодщині. Ти є руський, але родився в Узбекистані. Чи відчував ти коли тугу (не звичайну, а глибоку, глибоку, коли не розум, а душа, навіть кров твоя, тужить!) за отими берізками кучерявими, чи за весною північною твоєю? Коротше кажучи, за твоєю землею?...

— Не знаю. Мабуть ні. Душа і кров — атрибуту реакційної ідеалістичної філософії, а наше покоління...

— Досить! — перервала нервово Оксана. — Чи ти думати вмієш, чи лише завчати чуже й повторювати його до безтями?

Встала, нервово по кімнаті пройшлася і, підійшовши близько до Володі, глянула у вічі йому й сказала:

— Тож ми з тобою не на комсомольських зборах і не на лекції діямату. Можемо ми тут самі собою бути, чи ні?

— Я не пізнаю тебе, Ксеню! — сказав Корольков. — Ти, така зразкова комсомолка, на велике пролетарське свято, а такі речі говориш.

Крізь відкрите вікно (десь на вулицях широких міста великого) почулося „ура“, яке трикратними хвилями вихопилося з тисяч грудей. Володя підійшов до Оксани, взяв її за руку й захоплено сказав:

— Чуєш, Ксеню? То мільйони говорять...

Але Оксана ніби не чула ні того могутнього тисячного „ура“, ні його запальних слів. Стояла й дивилась у простір. В очах їй мрія далека стояла.

Раптом затихло на майданах. Покотилось могутнє „ура“ в степи безкраї, сонцем спалені. Хвилева тиша і несподівано кілька могутніх оркестр одночасно заграли фанфарний „Сонячний марш“. Оксана чує, як десятки фанфар радісно затужили за сонцем. Ніби прокинулась. До вікна підійшла і слухала, в синє небо вдвляючись.

Зрадів Володя. Підійшов до неї, руку на рамено поклав і промовив:

— Як гарно, Ксеню! Ходімо на вулицю, бо хіба личить нам, комсомольцям, сидіти в хаті й цим зменшити велич пролетарської демонстрації?

— Іди сам. Не подорозі нам.

— Що ти, Ксеню? Чи не той новий твій знайомий так вплинув на тебе?

— Ні! — гірко посміхнулася. — Пробую ще раз пояснити тобі...

Але важко починати було. Певна була, що не зрозуміє він її. Згадала, як про зустріч свою з Павлом у поїзді розказу-

вав. Почував вину свою тоді, але не хотів, чи не міг, признатися до неї.

Усі сумніви давні в пам'яті її відновилися.

— Убогу ти душу маєш, — подумала.

Але раптом надломилась щось. Защемило серце тугою. Давня дружба, що кінчається, нудьгою в серці застогнала. Так хотілося віру свою, втрачену, вернути!...

Підійшла до нього, в його очі невідразні глянула й заговорила:

— Знаєш, душа моя тужить за тим краєм, що родив мене. Часто я почувала оту тугу, але не розуміла того. Мені здавалося, що то звичайна нудьга знаходить на мене. Як кажуть, „дівоча хандра в переходовий вік“. Лише після тієї випадкової зустрічі з Найдюю я зрозуміла зміст і причину тієї нудьги. Не смійся, але інколи мені здається, що я жила вже сотні років тому. Якась незрозуміла й незбагнена сила в'яже мене з моїм народом і землею мовію...

Говорила йому про степи свої зелені, завітчані, про ріки повноводі, про синє небо й сонце золоте на йому. А він слухав і не міг зрозуміти почуттів її — чужі й неосяжні вони були для його. Найбільше хвилювався, що не помічав того ніколи раніш. Думав, що зовсім проста

й звичайна дівчина вона була. Навіть не підозрівав такої складності почувань і думок в Оксани.

Побачив тепер, що він тратить її, що вона відходить від нього, і ніяка сила не поверне її назад, Знав, що та дружба яка була в них декілька років уже, неярка була, бо не мала вона внутрішньої глибокої підстави. Стало тоскно. Щеміло серце гострою тугою, за Оксаною. яка, здається, от-от відходить назавжди, Ніби вмерти має вона.

Довго переконував її, але вона не слухала його. Єдине, де вона поступилась, то це дала згоду піти з ним на демонстрацію подивитись. Королькову здавалося, що гострота вражіннь від величі й сили демонстрації вплине на Оксану, вона забудеться трохи й дасться на розмову.

Добралися до центральних трибун. Керівники партії стояли на трибунах, вітали колони демонстрантів і вигукували гасла. А лави демонстрантів ідуть і йдуть. Ось ідуть узбеки в смужастих халатах і тубетейках, а з другої вулиці росіяни назустріч їм, з третьої казахи, киргизи...

Величезна зведена оркестра безперервно грає марши. Стоїть Оксана поруч Королькова й дивиться. Дивиться, ніби шукає щось у цих лавах різноплемих.

— Що ти шукаєш, Ксеню? — питає він.

— Змісту й щирости шукаю, — відповіла Оксана.

Тривожно-благаюче глянув і запитав:

— Ну?...

Посміхнулась ніяково й відповіла:

— Нема цього тут...

Промовчала трохи й провадила далі:

— Все це штучне, роблене й тимчасове. Воно зверху гарне, велике, але на піску побудоване. Ось глянь: ніби всі рівні, однакові, але це лише сьогодні, лише тут на майдані. А завтра? Завтра ти є представник вищої „культурної й братської нації“, ти є суб'єкт, а оці всі „рівні і вільні“ -- лиш об'єкти твого впливу й досвіду... Все це є фальш, Володьо. Бре-шемо іншим, бре-шемо партії, бре-шемо самі собі і так довго, так уперто бре-шемо всім і завжди, що самі починаємо вірити, ніби ця брехня правдою є...

Аж побілів Володя. За руку стиснув її і засичав:

-- Чи ти збожеволіла між людьми такі речі говорити? Ходім відси!

— Злякався? — засміялася Оксана. — Ото таку правду й волю маєш? Ото така „краса й велич“, як ти кажеш, у святі цьому? А я щирости й правди хочу!

Чуєш? Хоч трошки, хоч інколи, хоч кусничок її хочу...

Замовкла. З жалем глянула на його й сказала:

— Нема того в тебе. Нема й не буде. Ніколи не буде, бо ти душі не маєш, як не мають її й ті, які керують тобою.

Сказала й пішла. Не тримав її більше. Лиш стежив за нею, за напрямком її.

— В „Регіну“ пішла стерва... Найшла хахла „з душою“, — пробурмотів крізь зуби Корольков.

В цей час проходила карнавальна колона. Несли опудала в чорних фраках і циліндрах чорних з написами: Черчіль, Чемберлен, Янки. Натовп кричав, свистів і ревів тисячоголосо. Хтось вигукнув:

— Смерть світовому капіталові!

Пряно заревів натовп. Корольков повернувся до карнавалу. Здавалося, що він не знав Оксани ніколи. Вставив два пальці в рот і пронизливо свиснув на довгов'язого „Чемберлена“, що з високопленим язиком сунувся повз його.

* * *

Сидів у кімнаті й хвилювався. Не знав, що робити: чекати ще, чи йти кудись.

— А може прийде ще! Обіцяла ж...

Хтось постукав у двері. Здрігнувся аж. Підвівся, але знову сів і промовив тихо:

— Зайдіть!

Увійшла й зупинилась коло дверей. Була тиха й покірна. Не міг не вірити їй. Ані гніватись не міг.

Підійшов, за плечі взяв, у вічі глянув. Ясність і тепло з очей промінювало.

— Чого ж пізно так? — запитав.

— Пізно, але назавжди вже...

Блиснули очі Павлові. Усмішка на губи скочила. Як зоря ранкова на плесі Дніпровому заграла вона на обличчі його.

— Чи знаєш, що земля наша співає сьогодні? Співає, бо ще одна блудна донька вернулася до неї.

— Знаю, сказала і, прокинувшись ніби, глянула на нього й сказала:

— Дякую, що допоміг мені цей шлях знайти...

Сказала й губами гарячими своїми до його вуст припала. Ніби проміння сонячне в землю силу свою вливає, так тепло і ніжність у поцілунок той влила Оксана...

Зальцбург,
1947.

Ч
Н
Й
Н
Н
Л
Х
З
Л
І
С
Т
Е
Е
Г
Л
Л

